

Сергій БОРТНИК

ВЛАДИКА КАЛЛІСТ УЕР: ВІД ЕКЛЕЗИОЛОГІЇ ДО АНТРОПОЛОГІЇ

Шлях владики Калліста, який народився в англіканському оточенні і через набуття власного досвіду поступово прийшов до православ'я, вочевидь вражає. Вражає і його натхнення при особистому спілкуванні, і проникненість духом отців. У своїй статті “Шлях владики Калліста Уера” єпископ Іларіон (Алфєєв) зазначає: “Основна тема богословських творів владики Калліста – православна Традиція в усьому її обсязі. Багатства цієї Традиції він розкриває перш за все на матеріалі творинь Святих Отців”. “Ми повинні прилучитися до духу святих отців та набути “святоотцівського розуму” – закликає владики Калліст.¹

Гармонійне поєднання особистих переконань із наполегливою працею на реалізацію цих переконань дозволяє сказати, що тема, винесена в заголовок нашої статті – не тільки теза деяких статей Владики, а й у широкому розумінні цього слова теза його діяльності протягом всього життя.

У своїй роботі “За образом та подобою: тайна людської особистості”² він підкреслює, що проблематика двадцятого століття християнської доби – це пошук єдності і взаєморозуміння між різними течіями та конфесіями християнства. Нині, в новому столітті, перед нами більш актуальним стає питання розуміння людини, її внутрішніх глибин і висот, яких вона повинна прагнути.

Він пише: “Ключовим питанням стане не тільки питання “Що є Церква?”, а також, із ще більшою актуальністю, питання: “Що є людська особистість?” Точніше, що означає бути особистістю-у-відношенні відповідно до образу Божого як Пресвятої Трійці? Очевидно, існує нерозривний зв'язок між двома питаннями – “Що є Церква?” та “Що є людська особистість?”, оскільки тільки в Церкві людська особистість стає тотожною сама собі”³.

Пошук істинної Церкви

Ідея поступового перенесення інтересу від питань Церкви до питань особистості в Церкві є характерною рисою і біографії самого

владики Калліста. Спершу, у свої молоді роки він шукав істину, наявну на землі – Церкву як Тіло Христове. В його приході до православ'я характерним є саме пошук першоджерела.

Шляхом читання книг, прагнення набути досвід перебування в лоні церковного передання він прийшов до бажання прийняти православ'я. Але багато хто з православних йому по суті говорив: “Так, справді, Православ'я – єдина істинна Церква, але у вас нема ніякого приводу приєднуватись до неї. Вона для людей Сходу – греків, росіян тощо”²⁴.

І справді, для середини двадцятого століття питання переходу в інші конфесії було незвичним і з позиції англікан – друзів Тімоті Уера (в майбутньому владыки Калліста). Вони говорили: “Ти все життя будеш диваком. Бог зробив так, що ти народився в західній культурі – тому не біжи від складностей і проблем свого історичного спадку”²⁵.

Важливим було те, що двадцяте століття справді стало добою знайомства західного світу з православ'ям. Це пояснюється і революцією в Росії, після якої було кілька хвиль еміграції, у тому числі і православних священнослужителів, мислителів, богословів. Пояснюється це і ситуацією в Греції, де на початку 1920-х років також була величезна хвиля вимушеної еміграції, яка потім підтримувалась меншими хвилями. Хоча існування національних і релігійних меншин в західному суспільстві було і залишається досить самодостатнім та ізольованим, через зустріч з іншими формами християнства поступово визрівало усвідомлення вселенськості православ'я на противагу його етнічним особливостям.

Мабуть, найвизначнішим проявом такого вселенського покликання стала автокефалія Православної Церкви в Америці (ОСА). В ньому відіграли неабияку роль богослови російського походження – отець Георгій Флоровський, отець Олександр Шмеман та інші. Національна за своїм походженням церква перетворилась у справді Помісну Православну Церкву, в частину Вселенської Церкви в даній місцевості.

Подібні процеси відбувалися і на території Великобританії, де нашим сучасникам відразу спадає на думку діяльність блаженної пам'яті владыки Антонія Сурозького. Завдяки величчю його особистості Сурозька єпархія Московського патріархату стала багатонаціональною, багатомовною громадою.

Визначний вплив справило російське за походженням православ'я і на тодішнього Тімоті Уера. Він згадує: “Моє перше знайомство з православ'ям було в значній мірі знайомством з російським православ'ям. Я жадібно читав такі книги як “Скарбниця російської духовності” Георгія Федотова, “З руськими паломниками в

Єрусалим” Стефена Грехема. Зразу ж мене захопив образ преподобного Серафима Саровського... В богословському аспекті важливим етапом на моєму шляху став короткий нарис Олексія Хомякова “Церква одна”⁶...

Однак на його вибір впливали й інші фактори, які у своїй сукупності переважили: як філолог-класик він добре володів грецькою мовою; вплинула і розділеність Руської Церкви на Московський патріархат та Закордонну Церкву. Але головним було те, що Константинопольський престол найбільш відповідав його прагненню повернутися до першоджерел.

Розкриттю значущості Православної Церкви як Церкви повноти церковного передання владика Калліст присвятив свою книгу “Православна Церква”. Досить сказати, що з часу її першого виходу в 1963 році вона була перекладена на багато мов та неодноразово публікувалась. В ній владика Калліст розглядає як історію Церкви, так і її віру та богослужіння. Але найцікавішим для нас є бачення владика Калліста положення Православної Церкви в західному оточенні:

“Сьогодні на Заході багато хто – як серед католиків, так і серед протестантів – прагне звільнитись від “нашарувань XVI століття”, “пробитися за епоху Реформації та середньовіччя”. На Заході є також багато християн, яким не до вподоби крайній лібералізм, який ставить під сумнів усі основоположні біблійні вчення... Православ’я може запропонувати серединний шлях між фундаменталістським буквалізмом та напіввагностицизмом крайніх лібералів. Ми, православні, повинні краще зрозуміти нашу власну традицію. Ми повинні бути вдячними нашим західним братам, що через дотикання з ними ми отримали здатність по-новому побачити православ’я”⁷.

Перехід до проблем антропології

Вірогідно, зменшення значення еклезиологічної проблематики може бути пояснене двома головними причинами. По-перше, це достатнє знайомство або хоча б можливість знайомства між представниками різних конфесій та релігій. З одного боку, технічно це пояснюється наявними засобами комунікації, а з іншого, – певною розвиненістю цієї проблематики (сам владика Калліст зазначає, що активно розробляти цю тематику почав ще Олексій Хомяков в середині XIX століття). Інший бік цієї проблеми – розшарування поглядів всередині однієї конфесії. Як приклад – нинішнє розділення між “консервативним” та “ліберальним” крилами всередині Руської

Православної Церкви, або ж відщеплення, які виникли в результаті несприйняття “модерністських” рішень II Ватиканського собору рядом консервативних католиків, особливо в 1970-х роках.

Друга важлива, з нашої точки зору, причина – тенденція дедалі більшої розщепленості особистості між догматичними поглядами та повсякденною поведінкою. Яскравим прикладом серед багатьох інших тут може слугувати сучасна Греція, де 98% населення називає себе православними, де донедавна Православна Церква мала статус державної, але при цьому її населення за рівнем активного несприйняття релігійних норм у сфері світогляду та моральної поведінки вражає пересічного спостерігача.

Владика Калліст, не заперечуючи значення еклезіології, по суті цими ж причинами пояснює звернення до проблем антропології. Він виділяє чотири причини актуальності звернення до особистості⁸:

1) Урбанізація та глобалізація. Нам важливо не загубити унікальну особистість між блочними будинками та транснаціональними корпораціями.

2) Домінування машин. Відчути себе особистістю в діалозі з іншою особистістю на тлі бурхливого розвитку комп’ютерних технологій стає дедалі важче.

3) Досягнення біотехнологій, які супроводжувались руйнацією інституту сім’ї та відкиданням традиційної моралі у статевих взаємозв’язках.

4) Екологічна криза, яка є, в першу чергу, кризою усвідомлення нашого покликання як пастирів Божого творіння.

Для підтвердження заглиблення інтересів самого владика Калліста у сферу антропології ми й хотіли б нижче навести деякі найбільш цікаві та символічні думки, розпорошені в його статтях та виступах. У джерелах, досліджених нами, вражає як спектр інтересів самого владика, так і розмаїття проблематики та робіт, які використовує владика – від святих отців до сучасних авторів.

Хто є людина?

У своїй роботі “Хто є людина” владика Калліст безпосередньо звертається до антропологічної проблематики. Прагнучи дійти до сутності людини, владика йде спочатку через заперечення: “Багато тварин можуть думати для пошуку необхідного рішення; багато тварин мають пам’ять, згадуючи минуле зі страхом або радістю; деякі тварини створюють моногамний союз і широко переживають, втрачаючи свого партнера тощо”⁹.

Він виділяє п'ять характеристик людської сутності, кожна з яких виражає певну частину істини. Перш за все – це здатність сміятися та плакати; здатність до розумового мислення, до концентрації на самоусвідомленні. На останні три характеристики Владика звертає особливу увагу у своїх роботах. І ми також не можемо їх оминати.

Третя характеристика – комунікативна здібність, здатність до міжособистісного спілкування, до життя в упорядкованому та організованому суспільстві.

Четверта – здатність дивитися вгору. Саме тому богослов'я як здатність звернення до Бога своїм розумом, присвячення йому своїх здібностей та часу, безумовно, є важливим для християнина.

Остання риса, що вирізняє людину з-поміж тварного світу, – це здатність бути вдячним. А подяку ми можемо виразити в молитовному зверненні до Бога – від себе і від всього творіння. Але є й інший бік цього надзвичайно важливого аспекту: працею наших рук ми перетворюємо те, що потім приносимо в дар. Як образи Бога-Творця, ми здатні вносити в цей дар свою творчу складову.

Ці тези в більш розгорнутому вигляді або в розмаїтті їх аспектів можна зустріти в різних роботах владика Калліста. Тому ми спробували, дещо розширивши їх, класифікувати таким чином:

- міжособистісне спілкування;
- мирянин як представник “царського священства”;
- місце жінки в Церкві;
- богослов'я як здатність дивитися вгору;
- молитва як здатність бути вдячним;
- світ як завдання: переображення людини та світу.

Міжособистісне спілкування:

“Я потребую тебе, щоб бути собою”

У своїй роботі “Людська особистість як ікона Трійці” владика Калліст зазначає: “Що означає “соціальне” розуміння Трійці? Прагнучи зрозуміти Бога як взаємну любов, давайте спробуємо зробити те саме з людиною. Буття Бога є буттям-у-відношенні, тому людська особистість, створена за образом Бога, також усвідомлюється у відношенні. Він цитує Джона Макмарая: “Самість існує тільки в динамічному відношенні з Іншим... Самість твориться своїм відношенням до Іншого... Вона має своє буття у своєму відношенні”¹⁰.

Погоджується із цим і св. Василій Великий: “Хто не знає, що людина є істотою прирученою та соціальною, а не дикою та поодинокую? Бо ніщо так не характеризує нашу природу як спілкування між собою, потреба одне в одному, любов до собі подібних”.

Розмірковуючи над євангельським читанням (Лк. 8:26–33) про гадаринського біснуватога, владика Калліст зазначає, що ця людина була ізольована, гнана демоном у пустелю, відрізана від можливості дружби та любові. Зцілюючи біснуватога, Христос відновлює його для суспільного буття, кажучи повертатися додому. “Якщо ми в Царстві Христа, тоді ми разом з іншими; кожний з нас є людиною-у-відношенні. Якщо ми в царстві сатани, тоді ми самотні та відмовляємось від стосунків з іншими”, – продовжує владика. Цей уривок звертає нашу увагу на суттєвий елемент нашої людської особистості: втрата відносин означає втрату особистості”¹¹.

Фактор комунікації є фундаментальним для нашого спасіння. Владика пише: “Ніхто не є окремим островом. “Ми бо один одному члени” (Еф. 4:25), і отже, вчинок будь-якого члена суспільства неминуче впливає на всіх інших членів. Навіть якщо ми безпосередньо не винні у гріхах інших людей, ми завжди так чи інакше причетні до них... Старець Зосима у “Братах Карамазових” Федора Достоєвського каже: “Є лише один шлях до спасіння, а саме – зробитися відповідальним за гріхи всіх людей. Як тільки ви з усією щирістю візьмете на себе відповідальність за все і за всіх, то одразу побачите, що це насправді так, і що фактично вас треба звинувачувати за всіх і за все”¹².

У статті “Бог як таємниця” владика Калліст вбачає в глибині міжособистісних стосунків “вказівник” до пізнання Бога. Він пише: “У кожного з нас, – можливо, раз чи два за все життя, – траплялися несподівані моменти відкриття, коли ми бачили найбільші тайни іншої людини і переживали її внутрішній стан як свій власний. І ця зустріч зі справжньою сутністю іншої людини є контактом із незвичайним і вічним, із чимось сильнішим за смерть. Щиро сказати іншій людині: “Я люблю тебе”, – означає сказати: “Ти ніколи не помреш”¹³.

Мирянин як представник “царського священства”

Питання особистості в Церкві безперечно веде до питання включення у життя Церкви кожної людини – як священнослужителя, так і мирянина. Чи є окремий пересічний член церковної громади тільки об’єктом впливу? Чи ж бо він повинен відігравати особливу роль у житті Церкви? Однозначна позиція владика: звичайно так, кожний мирянин повинен виконувати своє служіння, і тільки в повноті цих служінь ми стаємо Церквою.

Розмірковуючи над місцем мирянина в Церкві, владика Калліст зазначає: “Через таїнства хрещення та миропомазання всі миряни стають охоронцями Святого Передання... Роль мирянина не тільки

пасивна. Ми не розділяємо Церкву на Церкву, що навчає, і Церкву, що слухає. Єпископ має особливу харизму від Бога, але віра оберігається всім Тілом Церкви¹⁴.

У своїх роздумах над поняттям священства, владика Калліст виділяє три його форми¹⁵:

- священство, яке належить тільки одному – Ісусу Христу, єдиному першосвященику Нового Заповіту, “єдиному посереднику між Богом і людьми” (1 Тим. 2:5);

- священство, яке належить всім хрещеним у християнській вірі – людям як образу та подібі Божій, оновленим через хрещення та миропомазання, як священнослужителям, так і мирянам – “царському священству, святому народу” (1 Пет. 2:9).

- Священство, яке належить лише деяким – сан, який отримується через молитву та покладання рук.

Надзвичайно важливо, – зауважує владика, – зберігати необхідний баланс та різницю між другою та третьою формами священства, між царським священством святості та священством як духовним саном.

Місце жінки в Церкві

Логічним продовженням роздумів над місцем мирян у Церкві є дискусія про місце в Церкві жінок. І, вірогідно, часто саме замислюючись над місцем жінки, ми приходимо до проблематики лаїків як народу Божого, покликаного зберігати Священне Передання Церкви.

Представляючи православне бачення місця жінки в Церкві в контексті вимог агресивного фемінізму висвячувати жінок у сан священника, владика Калліст приводить різнобічні аргументи.

Він наголошує, що ми маємо спільну людську природу. “Нема окремої духовності для жінок та окремої духовності для чоловіків”. Хоча в Православній Церкві кожна особа є унікальною та реалізує себе особливим чином, хоча ми маємо єдину віру в Бога, все ж можна вирізнити певні відмінності в цілому між чоловіками та жінками. . . , вони по-різному розуміють віру, не протилежним чином, але все ж по-різному¹⁶.

Більшість сучасної пропаганди за висвячення жінок вбачає в священстві єдину можливу форму служіння в Церкві, по суті відкидаючи інші форми церковного служіння. Але в церковних громадах раніше було розмаїття служінь. І нині жінки несуть послух читця, півчого, свічника тощо. Не було і не повинно бути клерикалізму, концентрації відповідальності виключно в руках одного

“професіонала”. Владика Калліст наголошує: “Постійне свідчення Вселенської Церкви, як Східної, так і Західної, з апостольських часів: жінкам довіряли розмаїття служінь, але вони не звершували освячення Євхаристії”¹⁷.

Владика знаходить яскраві аргументи на користь традиції висвячення тільки чоловіків. Це і свідчення Передання: до дев’ятого століття в Церкві як Тілі Христовому у священники та єпископи висвячували тільки чоловіків. Також можна згадати, що в Новому Заповіті можна знайти жінок-пророчиць (Лк. 2:36; Дії 21:9), але жінок нема серед апостолів, єпископів та пресвітерів.

З іншого боку, ряд жінок визнається Церквою “ісапостолами”, рівними апостолам, серед яких найбільш відома Ніна, просвітительниця Грузії. Також пригадується преподобний Ісайя, який близько 1200 року склав “Материкон”, зібрання висловлювань духовних матерів, певну паралель “Патерика” як зібрання висловлювань духовних отців.

Священство не повинно сприйматись у професійних термінах як “робота”, яку має “право” виконати і жінка; а також у термінах влади та домінування, як певний “привілей”, який несправедливо забрали у жінок. Предстоятель церковної громади є символом та іконою – в ньому відображається те, що Христос був саме чоловіком, а також батьківська роль Бога-Отця.

Підкреслити гідне місце жінки в християнстві можна тим, що “найбільшими” в Царстві небесному будуть не священнослужителі, а святі. Людина, яка найкращим чином виразила царське та універсальне священство, яка стала “вище херувимів та серафимів”, була не чоловіком, а саме жінкою – Пресвята Діва Марія. Свої аргументи владика завершує тим, що “в Христовій Церкві жінка покликана бути хоча й пасивною, але не підпорядкованою, рішучою та творчою, якою ми бачимо Діву Марію в акті Благовіщення”¹⁸.

Богослов’я як здатність дивитися вгору

Для усвідомлення місця окремої людини в Церкві важливо зрозуміти значення богослов’я в її житті. Про це владика Калліст розмірковує зокрема в роботі “Богословська освіта в Письмі та у святих отців”¹⁹.

Коли це поняття використовується грецькими отцями, воно має помітно інше значення, ніж сьогодні. Наприклад, Євагрій Понтійський зауважує: “Якщо ти богослов, тоді будеш молитись істинно; і якщо ти молишся істинно, тоді ти богослов”. Святий Діадох (V ст.)

стверджує, що “богослов’я дає душі найвеличніші дари..., з’єднуючи людину з Богом в неподільному спілкуванні”.

Для отців богослов’я означало бачення Бога у Святій Трійці, бачення, в яке задіяний не тільки розум, а й уся людська особистість, в яку задіяні інтуїтивне духовне розуміння (*nus*) та серце (*kardia*) в біблійному та святоотецькому, а не в сучасному розумінні цього слова. Інакше кажучи, богослов’я (*theologia*) є не що інше як спогляданням (*theoria*). Воно передбачає живе спілкування з живим Богом та неподільно пов’язане з молитвою.

При такому високому покликанні богослов’я є спокуса вважати себе недостойним богословствувати. На такий випадок владика Калліст наводить три ступені богослов’я, які пропонує св. Григорій Палама: по-перше, це святі, тобто ті, хто має повний особистий досвід Богопізнання. На друге місце він ставить тих, хто хоча й не має такої повноти, але довіряє святим. І, наприкінці, є ті, що не мають ні досвіду, ні довіри до святих. Не претендуючи на власну святість, кожний з нас у своєму богопізнанні все ж здатний смиренно йти шляхом довіри до святих²⁰.

Молитва як здатність бути вдячним

Значення молитви для кожного християнина є незаперечним. У різних своїх роботах владика Калліст розмірковує про сутність молитви. Зокрема, він наводить слова преподобного Силуана. “Кожна людина, яка істинно молиться, долучає до свого життя всяку людину, незалежно од віддаленості місця або історичної епохи, коли вона жила”, – вважав він²¹.

За переконанням преподобного Силуана, істинне покликання кожної людини є всеосяжна любов і молитва. В них святий виділяє три основних аспекти. По-перше, Бог закликає до спасіння всіх людей. По-друге, всі люди становлять собою цілісність – “всього Адама”. І з цим пов’язується ідея, що “мій ближній – це я”. По-третє, преподобний Силуан переконаний, що, відповідно до Божого задуму, не тільки людство, а й увесь світ повинні стати переображеними – “Любов Божа всім хоче спастись”²².

Молитовне значення єднання з Богом та іншими людьми має й читання Святого Письма. Якщо згадати ставлення до Біблії в епоху Реформації, то можна подумати, що Святе Письмо є тим, що відокремлює людину, протиставляє її Церкві. Але тут для владика Калліста істинна антропологія неподільно пов’язується з еклезиологією. Він пише: “Читання Біблії повинно носити особистісний

характер, але при цьому ми не повинні відчувати себе ізольованими один від одного одиницями, християнами-одинаками. Ми читаємо як члени сім'ї, сім'ї Вселенської Православної Церкви. Читаючи Святе Письмо, ми говоримо не “я”, а “ми”. Ми читаємо, перебуваючи у спілкуванні з усіма іншими членами Тіла Христового в усіх частинах світу та в усі часи. Мірилом розуміння змісту Святого Письма є розум Церкви. Біблія – книга Святої Церкви²³.

З іншого боку, владика Калліст підкреслює: “Читання Біблії допомагає єднатися з Богом: “Треба питати не просто: “Що це означає?”, а: “Що це означає для мене?”. Святе Письмо є особистою розмовою між Спасителем і мною: Господь Ісус Христос говорить, а я відповідаю”²⁴.

Православ'я з-поміж інших християнських конфесій є найбільш літургійним. І тому не дивно, що саме літургійну молитву ми можемо назвати вершиною богословського наповнення молитви. Владика Калліст пише: “Саме в подяці ми стаємо собою. Наше людське покликання, коротше кажучи, – бути священиками творіння. Ця функція, притаманна виключно людині, в точності відображається якраз перед епikleзою, або зверненні до Святого Духа в Божественній літургії, коли предстоятель підносить дари хліба та вина і каже: “Твоє від Твого приносимо Тобі, в усьому і за все”. В принесенні Дарів ми самі стаємо їх частиною. Як священики космосу, ми є частиною природи, а не стоїмо поза її межами”²⁵.

Світ як завдання: переображення людини і світу

Принцип спілкування для владики Калліста охоплює собою і початок, і кінець історії людства. Розмірковуючи над наслідками гріхопадіння, він пише: “Замість того, щоб бути посередником та об'єднуючим центром, людина створила поділ: поділ у собі, поділ між собою та іншими людьми, поділ між собою і світом природи... “Первородний гріх” людини, її відвернення від зосередження на Богові до зосередження на собі насамперед означали, що вона більш не сприймала світ та інших людей у євхаристичний спосіб, як таїнство єдності з Богом... Світ перестав бути прозорим – тим вікном, через яке людина дивилась на Бога, – і потьмянів; він перестав бути життєдайним і піддався розпаду та смертності”²⁶.

Не виконавши своє завдання через гріхопадіння, ми все ж не повинні відмовлятися від нього. Владика Калліст пише: “Створені за образом Божим, ми здатні розділити божественне життя, “стати учасниками божественного єства” (2 Пет. 1:4). Милістю Божою ми

покликані вийти за межі простору в безмежжя, за рамки часу в безкінечність. Наше завдання – бути посередником між тварним світом та нетварним. Як ікона Божа, ми здатні об'єднати небо і землю”²⁷.

Про життя як завдання переображення, владика Калліст говорить і в інших роботах. Він цитує Марка Подвижника: “Кожна хрещена в православ’ї людина утаємничено отримує повноту благодаті. Але вона пересвідчується в цій благодаті тільки в тій мірі, в якій активно виконує заповіді Господні”. Таким чином, програму нашого духовного розвитку можна викласти у максимі: “Стати тим, чим ми є”²⁸.

Саме аскетика стає для владика Калліста способом переображення себе і навколишнього світу. Він пише: “Аскетика означає не просто егоїстичний пошук індивідуального спасіння, а служіння по відношенню до всієї людської громади; не просто відкидання чи руйнацію низьких прагнень, а, що значно глибше, їх очищення та освітлення та переображення в щось більш високе... Інтерпретоване в цьому позитивному ключі, як переображення, а не пригнічення, аскетика є універсальною у своїй неосяжності – не завданням для незначної групи посвячених, а закликом для всіх. Це не руйнація нашої особистості, а відкриття нашої власної істинної природи”²⁹.

Ідею переображення світу можна бачити в молитві Церкви – літургії. Розмірковуючи над цим, владика Калліст пише: “На Євхаристії ми приносимо Богові плоди землі не в їх початковому стані... Ми приносимо до вівтаря не зерно, а хліб, не виноград, а вино... Світ – це не тільки дар, а й завдання. За словами румунського богослова Димитрія Станілоє, “Людина ставить печатку свого розуміння та своєї розумової роботи на творінні, таким чином гуманізуючи його і повертаючи його таким Богові. Людина актуалізує потенції світу”. За словами Толкієна, сформовані за образом Бога-Творця, ми є “співтворцями”, призначеними не тільки зберігати, а й змінювати, переображувати”³⁰.

В цьому об’єктивно невеликому за обсягом дослідженні ми спробували окинути оком те розмаїття проблематики, яке висвітлював у своїх роботах владика Калліст (Уер). Тезу про поглиблення значення антропології в ХХІ столітті християнської доби, про що говорить владика і у своїх статтях, і у своїх виступах, він сам і прагне актуалізовувати, висвітлюючи проблематику людини – не тільки як члена Церкви, але і як образу Божого.

ДЖЕРЕЛА

1. Іларіон Алфєєв. Шлях владики Калліста Уера // Дух і літера, № 9–10. К., 2002.
2. Каллист (Уэр). Богословское образование в Писании и у св.отцов.
3. Каллист (Уэр). Как читать Библию.
4. Каллист (Уэр). Мое путешествие в Православную Церковь.
5. Каллист (Уэр). Православная Церковь. М., 2001.
6. Каллист (Уэр). Спасение по учению преподобного Силуана Афонского // Церковь и время. 1999. № 2(9). С. 231–258.
7. Каллист Уэр. По образу и подобию: тайна человеческой личности // Пути просвещения и свидетели правды. Дух і літера. 2004, сс. 128–145.
8. Калліст (Уер). Бог як таємниця // Дух і літера №11–12. Київ, 2003.
9. Калліст (Уер). Православний шлях. Київ. Дух і літера. 2003.
10. Kallistos (Ware). The place of theology in the life of laity.
11. Kallistos Ware. Personal Experience of the Holy Spirit according to the Greek Fathers.
12. Kallistos Ware. Man, Woman, And The Priesthood Of Christ.
13. Kallistos Ware. The Human Person as an Icon of the Trinity.
14. Kallistos Ware. The way of the ascetics: negative or affirmative?
15. Kallistos Ware. Who is Man?
16. Mary Ann Bulko. On Icons and Transfiguration: Presentations by Bishop Kallistos Ware. Spring/Summer, 2002.
17. Teva Regule. An Interview with Bishop Kallistos Ware. June 11, 1997 in Washington, D.C.

ПРИМІТКИ

- ¹ Див. Іларіон Алфєєв. Шлях владики Калліста Уера // Дух і літера. Київ, 2002. С. 321.
- ² Див. По образу и подобию: тайна человеческой личности // Пути просвещения и свидетели правды. Дух і літера. 2004, сс. 128–145.
- ³ Там само. С. 133.
- ⁴ Каллист (Уэр). Мое путешествие в Православную Церковь.
- ⁵ Там само.
- ⁶ Там само.
- ⁷ Епископ Диоклийский Каллист (Уэр). Православная Церковь. М., 2001. С. 337–338.
- ⁸ Див. По образу и подобию: тайна человеческой личности, сс.133–134.

- ⁹ *Bishop Kallistos Ware. Who is Man?*
- ¹⁰ Kallistos Ware. The Human Person as an Icon of the Trinity.
- ¹¹ Цит. по Mary Ann Bulko. On Icons and Transfiguration: Presentations by Bishop Kallistos Ware. Spring/Summer, 2002.
- ¹² Єпископ Калліст (Уер). Православний шлях. Київ. Дух і літера. 2003. С. 65.
- ¹³ Калліст (Уер), єпископ. Бог як таємниця // Дух і літера №11–12. Київ, 2003. С. 330.
- ¹⁴ Bishop Kallistos (Ware). The place of theology in the life of laity.
- ¹⁵ Kallistos Ware. Man, Woman, And The Priesthood Of Christ.
- ¹⁶ Teva Regule. An Interview with Bishop Kallistos Ware. June 11, 1997 in Washington, D.C.
- ¹⁷ Kallistos Ware. Man, Woman, And The Priesthood Of Christ.
- ¹⁸ Там само.
- ¹⁹ Див. Єпископ Диоклийский Каллист (Уэр). Богословское образование в Писании и у св.отцов. Перевод с английского Сергея Апенко.
- ²⁰ Там само.
- ²¹ Єпископ Каллист (Уэр). Спасение по учению преподобного Силуана Афонского // Церковь и время. 1999. № 2(9). С. 231–258.
- ²² Там само.
- ²³ Каллист (Уэр), єпископ Диоклийский. Как читать Библию.
- ²⁴ Там само.
- ²⁵ *Bishop Kallistos Ware. Who is Man?*
- ²⁶ Єпископ Калліст (Уер). Православний шлях. Київ. Дух і літера. 2003. С. 61–62.
- ²⁷ *Bishop Kallistos Ware. Who is Man?*
- ²⁸ Kallistos Ware, Bishop of Diokleia. Personal Experience of the Holy Spirit according to the Greek Fathers.
- ²⁹ Kallistos Ware. The way of the ascetics: negative or affirmative?
- ³⁰ *Bishop Kallistos Ware. Who is Man?*